

Марія Дмитрієнко

ОРДЕН Й.СТАЛІНА: НЕЗДІЙСНЕНИЙ ПРОЕКТ

З пробним знаком ордена Й.Сталіна широка громадськість вперше змогла ознайомитись на виставці експонатів Петербурзького монетного двору в галереї Відділу нумізматики Державного Ермітажу, яка була присвячена 270-літтю з дня заснування цього все-світньо відомого закладу.

На чорному оксамиті під склом лежала елегантна зірка червоної емалі, що мала по краю білу окайку. На її кінцях містились металеві кульки¹. Зірку було покладено на п'ятикутну десятипроменеву зірку. У свою чергу ці дві суміщені зірки накладались на вінок з лаврових і дубових гілок. По центру емалевої зірки розміщалося коло блакитної емалі з профільним портретом Сталіна (розворот ліворуч – у правий геральдичний бік). Коло оточувало кільце зеленої емалі з написом по колу «Генералиссимус СССР Сталин». Очевидно, в разі прийняття проекту й відповідного державного замовлення, зірка мала бути золотою, портрет – з платини, вінок – з кольорового золота.

Розміри ордена – діаметр описаної зірки по колу – 66 мм, діаметр центрального медальйона – 33 мм. За дизайном екземпляр-зразок ордена Сталіна дуже подібний до ордена «Победа» і близький до нього за розмірами, у якого діаметр зірки по колу – 74,5 мм, діаметр центрального медальйону – 33 мм. Орден «Победа» засновано у листопаді 1943 р. одночасно з орденом Слави (3-х ступенів). Відомо, що саме на той час, в процесі створення названих орденів, одночасно порушено питання щодо введення до пропонування проектів портретних зображень Леніна і Сталіна. Коли ж Й.В.Сталіну представили на розгляд найбільш вдалі варіанти ескізів, він відклав у бік ті, що містили його зображення.²

Офіційних документів, які б стосувались історії, що передувала заснуванню ордена Сталіна, віднайти поки не вдалося. Всі роботи по виготовленню зразків (у відповідності до ескізу) велися на основі усних розпоряджень начальника Гознака П.В.Андрєєва й телефонних дзвонків з Москви. Виходячи з того, що роботи над нагородами завжди відносились до розряду «режимних» і провадились в атмосфері цілковитої секретності, то про роботу над пробним зразком знала обмежена кількість осіб, які безпосередньо займалися його виготовленням.

Проект було створено у квітні 1953 р., тобто через місяць після смерті Сталіна.³ Автором малюнка ескізу був гравер Ленінградського монетного двору А.В. Пластинін.⁴ Виліпив портрет (пластична графіка) головний художник монетного двору Н.А.Соколов (1892 – 1972 рр.).

Працюючи з величезним напруженням, майстри завершили роботу по виготовленню *п'яти варіантів* оригінальних складових ордена. Їх виконали гравери А.В.Харитонов і В.А.Засухін. Про «ударні темпи» засвідчує той факт, що вже на кінець квітня один, виготовлений з латуні зразок ордена направили з Ленінграда до Москви у Гознак. Подальшу долю того зразка не з'ясовано.

Для кого був призначений орден Сталіна, як нагорода, сьогодні можна тільки здогадуватись. Ймовірно, що він мав слугувати за найвищу відзнаку для тих соратників Сталіна, яких не нагородили високим військовим орденом «Победа».

У спогадах учасників подій 1942 р., пов'язаних з підготовкою підґрунтя для заснування полководницьких нагород для військових,⁴ містяться згадки про те, що у серпні – листопаді того року у діючій армії, зокрема, в частинах 45-ї гвардійської дивізії,⁵ проходили мітинги, складалися і приймалися листи-звернення до ЦК ВКП(б) із проханням заснувати орден Сталіна.⁶

Згадує про це у своїх спогадах і Д.А.Волгогонов. Цілком можливо, що ініціатива звернень належала комусь з представників «ідеологічного фронту», який бажав у такий спосіб вислужитися.

Оскільки у 1953 р. проектні малюнки, ескізи, зрештою – зразки ордена Сталіна було виготовлено за надзвичайно стислі строки, можна припустити, що заготовки для них з'явилися ще у 1942 р.,

або трохи пізніше. Саме це обумовило появу – від малюнку до пробного ордена Сталіна у квітні 53-го.

На кінець війни в орденській системі СРСР⁷ функціонували такі нагороди для захисників Вітчизни – військових: орден Красного Знамени⁸ (заснований 1 серпня 1924 р.); орден Красной Звезды (6 квітня 1930 р.) – це відзнаки довоєнного часу прийняття. Ордени, засновані під час Великої Вітчизняної війни: орден Отечественной войны (I і II ступеня, 20 травня 1942 р.); ордені Суворова і Кутузова (обидва мали I, II, III ступені – 29 липня 1942 р.); Александра Невского (29 липня 1942 р.); Богдана Хмельницького (I, II, III ступенів, єдиний з орденів СРСР із написом українською мовою – 10 жовтня 1943 р.). Пізніше, як вже згадувалось, засновано орден «Победа» і орден Слави (I, II, III ступеня – 8 листопада 1943 р.). Два офіцерські ордена – вищий – орден Ушакова (I і II ступеня) і орден Нахімова (обидва засновані 3 березня 1944 р.) Два останні ордена надзвичайно рідкісні й визнані фалеристами одними з найкращих у світовій фалеристичній практиці. За час війни цими нагородами удостоєно тільки десятки осіб: Ушакова I ступеня – 47 чоловік; II ступеня – 182; орденом Нахімова – I ступеня – 80 чоловік, орденом II ступеня – 460 осіб. Отже, як бачимо, цілком вірогідно, що саме в роки війни розробники орденів хотіли заснувати й орден Сталіна, як високу нагороду.

¹ Подібні кульки на кінцях-променях (зубцях) можна бачити на Туніському Ордені Слави, або на дизайні зразка посольського ордену «Виртуті мілітарі».

² Див.: Мініатюра. – 1999. – № 21. – С. 10.

³ Добровольская М. Орден Сталина // Там само. – № 22. – С. 9.

⁴ Він помер у тому ж 1953 р.

⁵ Мова йде про заснування ордена Слави (I, II, III ступенів) та Ордену «Победа», заснованих 8 листопада 1943 р. // См.: Великая Отече-

ственная война 1941 – 1945: Энциклопедия. – М., 1985. – С. 513 – 514.

⁶ Добровольская М. Вказана праця – С. 9.

⁷ Нагороди захисників Вітчизни // Безсмертя: книга пам'яті України 1941 – 1945. – К., 2000. – С. 679 – 700; Дуров В. Ордена СССР // Советская Военная Энциклопедия. – М., 1978. – Т. 6. – С. 104 – 106; Его же. Русские и советские боевые награды. – М., 1990.

⁸ Вважаємо, що при згадуванні в друкованих працях, статтях відповідних нагород потрібно давати їх назву тією мовою, якою орден названо. Назва перекладається тільки у випадку, коли потрібно розтлумачити зміст окремого поняття: наприклад, «Virtuti militari» – орден «Військових заслуг», або «Алтын Ай» («Золотий місяць») – зірка медалі до звання Героя Туркменістану тощо). На всіх орденах за часів СРСР, крім Богдана Хмельницького, написи виконано російською мовою. Перекладати назви орденів – то нонсенс.

Ярослава Іщенко

НАГОРОДНА СИСТЕМА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Державні нагороди Росії є вищою формою заохочення громадян та відзначення за видатні заслуги перед державою в економіці, науці, культурі, мистецтві, захисті Росії, у державному будівництві, вихованні, освіті, охороні здоров'я, життя і прав громадян, у благодійницькій діяльності та ін. сферах прояву заслуг. Державними нагородами Російської Федерації є: звання Герой Російської Федерації, ордени, медалі, знаки відзнаки Російської Федерації; почесні звання. Президент Росії видає укази про заснування державних нагород, про нагородження ними, а також вручає їх. В Росії утворена Служба Державних нагород для забезпечення конституційних повноважень глави держави й проведення єдиної політики у цій галузі.; Існує і спеціальна Комісія по державних наго-